

It is presented the essential conditions for the effective treatment and rehabilitation of combatants. The main condition is the positive attitude towards the victims of the society, a positive assessment of their family, an opportunity to tell someone about experience. It is established that the rehabilitation of the servicemen in combat operations involves the complex interaction of multidisciplinary team of specialists. There are such specialists as rehabilitation therapist, psychologist, social worker, psychotherapist, aimed at restoring the combatant in rights, status, health, capacity, providing opportunities for development, socialization and adaptation to peaceful life.

Key words: technology, rehabilitation, rehabilitation activities, servicemen the combatants.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 379.8:316.42-053.4/66(045)

В. А. Клімчук

ДОЗВІЛЛЯ ЯК СФЕРА СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Сьогодні, на шляху до модернізації вітчизняної системи освіти в умовах євроінтеграції, українське суспільство потребує чіткого розуміння сучасного виховного ідеалу, виховання творчих, усебічно розвинених особистостей, активних творців власного життя, здатних до інноваційної творчості адаптованих до нових трансформаційних процесів у більшості сфер суспільства. В Національній доктрині розвитку освіти в ХХІ столітті знаходимо наголошення на головних аспектах виховання підростаючого покоління, а саме слід приділити увагу фізичній досконалості, розвитку духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової та екологічної компетентності у дітей та молоді, використавши при цьому соціально значущі надбання національної та світової духовної культури. У відповідності до вищезазначеного, відмітимо, що відповідність чи невідповідність ідеалу виховання багато в чому буде визначатися ціннісними орієнтаціями особистості, які значною мірою формуються під час дозвілля. Саме розвиток сфери дозвілля та масової культури людей створює нову сферу – сферу взаємопроникнення культур різних націй в умовах глобалізаційних процесів сучасності.

Зокрема, у Законі України «Про позашкільну освіту» та низці інших законодавчих актів, дозвілля розглядається як специфічна сфера для соціального виховання підростаючого покоління, яка має унікальні можливості формування базових потреб, смаків, почуттів та емоцій

дитини, її світоглядної культури, а відтак є законодавчим підтвердженням, що дозвілля є надважливою сферою для здійснення систематичного, педагогічно організованого просвітницько-виховного впливу на підростаюче покоління. Разом із тим, набуває поширення негативна тенденція до зниження загальної культури дітей та молоді, у тому числі й культури проведення вільного часу, що зумовлюється споживацьким ставленням до культурно-дозвіллевих заходів, стихійністю дозвілля, поширення залежності від соціальних мереж та віртуальної реальності серед дітей та молоді, і, внаслідок цього, все частіше спостерігаються випадки соціальної дезадаптації підростаючого покоління. Отже, слід зазначити що протягом останнього десятиліття усе більша кількість науковців (Л. Сущенко, О. Рассказова) звертає увагу на вивчення виховних можливостей дозвілля та дозвіллевої діяльності дітей та молоді як сфери соціального виховання.

Мета статті: на основі аналізу наукової літератури обґрунтувати сутність та значення дозвілля як сфери соціального виховання дітей та молоді.

Розпочинаючи дослідження порушеної проблеми, ми будемо спиратися на такі теорії дозвілля як: складової вільного часу людини (Дж. Годбей, Г. Орлов, С. Паркер, Г. Євтеєва, А. Шмаков), як виду діяльності (М. Аргайл, Дж. Дюмазед'є, Дж. Келлі, Дж. Неш, В. Патрушев, Б. Мосалев), як фактору всебічного розвитку особистості (Н. Андерсен, М. Картер, М. Вебер, Є. Дюркгейм, К. Маркс); як способу оволодіння досвідом (К. Робертс, Дж. Келлі, Д. Клейбер), а також на концепції свободи діяльності (Ж. Дюмазед'є, М. Каплан, Дж. Шиверс), педагогічного потенціалу дозвілля (С. Шмаков, Б. Трегубов, І. Бестужев-Лада, Г. Євтеєва, В. Суртаєв, Ю. Стрельцов та ін.), а також на праці вітчизняних дослідників з проблеми організації дозвіллевої діяльності молоді (А. Воловик, В. Воловик, В. Бойчелюк, В. Кірсанов, І. Петрова, Н. Цимбалюк, С. Пішун, О. Семашко, В. Піча, І. Бебешкіна, В. Перебесенюк та інші).

Установлено, що у наукових працях В. Артемова, А. Гордона, Б. Грушина, Г. Зборовського, І. Малінової, Г. Пруденського досліджувалися проблеми визначення категорії «вільний час», його структури і змісту; вивчення факторів, які впливають на раціональне використання вільного часу; визначення особливостей вільного часу різних груп населення, в тому числі і дітей та молоді; вивчення взаємозв'язку вільного часу з працею, освітою, культурним рівнем тощо; соціальне регулювання вільного часу. Великий інтерес для нас становлять роботи сучасних учених, які зробили значний внесок у розробку проблеми організації вільного часу підростаючого покоління (Г. Бочарова, Г. Євтеєва, І. Кон, Д. Махов, А. Мудрик, С. Шмаков), у роботах яких висвітлено проблеми раціонального використання вільного часу дітей, визначено критерії культури вільного часу, запропоновано нові форми й методи культурно-дозвіллевої діяльності тощо [6, с. 129].

До зазначеної проблематики зверталися й представники класичної педагогічної думки: С. Шацький, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, пов'язуючи вільний розвиток особистості саме з правильною організацією її життєдіяльності, урахувавши фактор вільного часу [6, с. 22–23]. У межах свого наукового пошуку, ми визначаємо вільний час дитини як важливу частину позанавчального часу, що є сферою формування та вияву різних рівнів вільної життєдіяльності, безпосередньо направлених на усебічний і гармонійний розвиток особистості, її потреб, інтересів, нахилів.

Дозвіллевих аспектів у соціальній педагогіці торкалися О. Безпалько, І. Зверева, О. Караман, А. Капська, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Омельченко, А. Рижанова, С. Савченко, І. Трубавіна, С. Харченко, Л. Штефан та ін.

У дисертації С. Сергієнко, поняття «дозвілля» розуміється як вільний від навчання та задоволення природних фізіологічних потреб час, зайнятий за власним вибором суб'єкта певним видом діяльності або бездіяльності, спрямованої на розвиток особистості, відновлення сил, задоволення власних потреб та інтересів [5, с. 6–7].

Дозвіллеву діяльність характеризують як сукупність видів діяльності, що їх здійснюють у вільний час і реалізують функцію відновлення фізичних і психічних сил людини; як активність заради власного задоволення, розваги, самовдосконалення або досягнення інших цілей за власним вибором. Виявлено, що основними ознаками, притаманними дозвіллевій діяльності, є можливість вільного вибору видів діяльності на основі власних інтересів, бажань, цінностей і потреб та отримання задоволення від неї (Дж. Біад, М. Рагеб, М. Аргайл, К. Робертс та ін.).

Аналіз праць низки дослідників (Б. Брилін, А. Воловик, В. Воловик, Ю. Жданович, А. Кузьмінський, В. Лупійчук, В. Омеляненко, Г. Троцько, Н. Цимбалюк, В. Черних та ін.) дозволив дійти висновку, що дозвіллева діяльність повинна здійснюватися за освітнім, громадянсько-соціальним, техніко-трудовим, спортивно-туристичним, природоохоронним, народознавчим, художньо-естетичним напрямками, що дозволяло б усебічно формувати духовність конкретної особи.

Відзначимо, що у своєму дослідженні «Педагогічні засади організації дозвілля підлітків засобами української народної педагогіки» І. Гутник, здійснила спробу систематизувати погляди науковців на визначення категорії «дозвіллева діяльність». За її ствердженням, дозвіллева діяльність розглядається як: спосіб виявлення суспільних відносин, форма функціонування і розвитку суспільства, спосіб життєдіяльності людини, її індивідуального самоствердження та спілкування, усвідомлення свого буття у часовому континіумі – минулому, сьогоденні та майбутньому (А. Жарков); *процес* активного засвоєння особистістю суспільних та виробничих відносин, що залежить від інтересів і потреб її політичного, культурного та морального розвитку

(А. Жарков, В. Чижиков); *підсистема* духовного та культурного життя суспільства, що поєднує в собі низку соціальних інститутів, які забезпечують поширення та активне засвоєння культурних цінностей з метою формування творчої особистості (М. Максютін) [2, с. 5–6].

Як свідчить аналіз літературних джерел, участь у дозвіллевій діяльності зумовлена соціальними потребами (Дж. Бредшоу); творчими потребами (Дж. Годбей), потребами, що змінюються разом зі зміною соціального статусу людини (М. Янг, П. Уілмот) та потребами, спричиненими бажаннями інших (Р. Рапопорт).

Н. Максимовська довела, що дозвілля є родовим поняттям до дефініцій «сфера дозвілля», «дозвіллева діяльність» та визначається як історичне та соціально-культурне явище, яке ґрунтується на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у вільний час у спеціально створеному просторово-інституціональному середовищі; сфера дозвілля – це складник загального соціально-культурного простору, що відображає актуальний стан дозвіллевих потреб, розмаїття видів та змістового наповнення дозвіллевої діяльності щодо їх задоволення у відповідній інфраструктурі; дозвіллева діяльність – ціннісно зумовлене вільне обрання та здійснення активних дій соціальними суб'єктами з метою задоволення духовних і соціальних потреб у дозвіллевому просторово-інституціональному середовищі; просторово-інституціональне середовище сфери дозвілля: специфічні заклади культури, туризму, мистецтва та безпосередньо не призначені для цього установи, де реалізуються потреби й здійснюється дозвіллева діяльність (зклади освіти, соціальної сфери, обслуговування, ЗМІ тощо) [4, с. 16–17].

Особливості становлення вітчизняної сфери дозвілля, що впливали на соціальне виховання українців, досліджували дозвіллезнавці та педагоги (В. та В. Бочелюки, А. та В. Воловики), історики (Д. Багалій, О. Гончаренко, О. Гриценко, М. Грушевський, С. Кваша, В. Сапіга, С. Сірополко, Д. Яворницький), культурологи (Л. Тишевська, І. Петрова, В. Шейко та ін.).

Проведене дослідження Т. Корнієнко дало підстави визначити організацію дозвілля школярів як планомірну діяльність вихователів (педагогів, батьків), освітніх і соціокультурних інститутів (шкіл, позашкільних закладів, гуртків, клубів, театрів, кінотеатрів, дитячих оздоровчих таборів тощо), органів управління освітою, яка передбачає керівництво, планування та забезпечення (змістове, методичне, інформаційне, кадрове, матеріальне) дозвілля учнів з метою гармонійного розвитку, зміцнення фізичного й духовного здоров'я, самовдосконалення учнів, створення умов для їх активного відпочинку [3, с. 6–9].

Вважаємо, що основною рушійною силою ефективної педагогічної організації дозвілля дітей та молоді повинна бути сфера їх вікових та індивідуальних інтересів і потреб, адже надважливо, щоб дозвіллева

діяльність відповідає актуальному духовному розвитку особистості, її розумовим потребам та інтересам. Дозвіллева сфера лише тоді буде сферою соціального виховання підрастаючого покоління, якщо стане привабливою, приємною, спонукатиме дитину до набуття нових знань, умінь, навичок, але без жодного натяку на примус чи обов'язковість. Тобто, вкрай важливо, щоб зміст дозвіллевої діяльності відповідав психологічним характеристикам дітей і, одночасно, функціям культурного дозвілля.

На основі вивчення наукової літератури, дозвілля розглядається нами як один із видів специфічної людської діяльності, що істотно впливає на розвиток особистості. Дозвіллева діяльність дітей має подвійну природу: з одного боку – це самостійна вільна творча, невимушена, спонтанна діяльність, а з іншого – це культууроформуюча, багатоаспектна, розвиваюча і виховуюча діяльність, якій повинні сприяти зусилля педагогів. Розвиток і становлення особистості дитини у сфері дозвілля представлено дослідниками у вигляді різноаспектної педагогічної й соціальної проблеми. Її практичне вирішення сприяло б зниженню впливу негативних чинників виховання, самореалізації підрастаючого покоління, досягненню успіхів в обраній сфері дозвілля, що, тим самим мало б позитивний вплив на самооцінку особистості, підвищить статус дитини у середовищі однолітків і дорослих, сприятиме покращенню психологічного здоров'я, зняття психічної та фізичної напруги, всебічному розвитку здібностей, талантів дітей і молоді, задоволенню потреб щодо професійного самовизначення в умовах ринкової економіки тощо. Опрацювання значної кількості наукових джерел вітчизняних дослідників та зарубіжних вчених, а також досліджень сучасних українських науковців з досліджуваної тематики доводить, що проблема соціального виховання особистості під час дозвілля залишається актуальною та усе більше ускладнюється в умовах сучасних трансформаційних змін у суспільстві, потребує подальшого дослідження і розробки багатоцільових соціально-культурних, дозвіллевих програм.

Список використаної літератури

- 1. Балахтар В. В.** Педагогічні засади організації дозвілля дітей та підлітків у системі позашкільної освіти в Україні (1960–1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Балахтар; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.
- 2. Гутник І. М.** Педагогічні засади організації дозвілля підлітків засобами української народної педагогіки: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.06 / І. М. Гутник ; Київ. нац. ун-т культури та мистецтв. – К., 2006. – 19 с.
- 3. Корнієнко Т. М.** Організація дозвілля школярів у вітчизняній педагогічній думці (друга половина XIX – початок XX ст.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. М. Корнієнко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2011. – 20 с.

4. Максимовська Н. О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля [Текст] : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Н. О. Максимовська – Харків, 2015. – 20 с. **5. Сергієнко С. М.** Виховання культури дозвілля підлітків у позаурочній та позашкільній діяльності засобами педагогічної анімації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С. М. Сергієнко; НАПН України, Ін-т пробл. виховання. – К., 2013. – 19 с. **6. Флегонтова Н. М.** Педагогічна організація культурного дозвілля школярів: Навчально-методичний посібник. – К. : Освіта України, 2007. – 144 с.

Клімчук В. А. Дозвілля як сфера соціального виховання дітей та молоді

У статті репрезентовано системний аналіз наукових джерел щодо проблеми дозвілля як сфери соціального виховання дітей та молоді. Дозвілля розглядається авторкою як один із видів специфічної людської діяльності, що істотно впливає на розвиток особистості й відбувається лише в певній сфері. Становлення особистості дитини представлено у вигляді різноаспектної педагогічної й соціальної проблеми, практичне вирішення якої сприяє зниженню впливу негативних чинників виховання, самореалізації підростаючого покоління, досягненню успіхів в обраній сфері дозвілля, що мало б позитивний вплив на самооцінку особистості, підвищить статус дитини у середовищі однолітків і дорослих, сприятиме покращенню психологічного здоров'я, зняття психічної та фізичної напруги, всебічному розвитку здібностей, талантів дітей, задоволенню потреб щодо професійного самовизначення в умовах ринкової економіки. Установлено, що дозвілля є надважливою сферою для здійснення систематичного, педагогічно організованого просвітницько-виховного впливу на підростаюче покоління.

Ключові слова: дозвілля, вільний час, дозвіллева діяльність, соціальне виховання, діти та молодь.

Климчук В. А. Досуг как сфера социального воспитания детей и молодежи

В статье представлен системный анализ научных источников по проблеме досуга как сферы социального воспитания детей и молодежи. Досуг рассматривается автором как один из видов специфической человеческой деятельности, что существенно влияет на развитие личности и происходит только в определенной сфере. Становление личности ребенка представлено в виде педагогической и социальной проблемы, практическое решение которой способствует снижению влияния негативных факторов воспитания, самореализации подрастающего поколения, достижению успехов в избранной сфере досуга, должно иметь положительное влияние на самооценку личности, повысить статус ребенка в среде сверстников и взрослых, будет

способствовать улучшению психологического здоровья, снятия психического и физического напряжения, всестороннему развитию способностей, талантов детей, удовлетворению потребностей в профессиональном самоопределении в условиях рыночной экономики. Установлено, что досуг является сверхважной сферой для осуществления систематического, педагогически организованного просветительно-воспитательного воздействия на подрастающее поколение.

Ключевые слова: досуг, свободное время, досуговая деятельность, социальное воспитание, дети и молодежь.

Klimchuk V. Leisure as a Sphere of Social Education of Children and Young People

The article presents a systematic analysis of scientific sources on the problem of leisure as a sphere of social education of children and young people. Leisure is considered by the author as one of the types of specific human activity, which significantly affects the development of the individual and occurs only in a certain area. The formation of the child's personality is presented in the form of a multidimensional pedagogical and social problem, the practical solution of which contributes to reducing the influence of negative factors of education, self-realization of the younger generation, achievement of success in the chosen field of leisure, which would have a positive impact on self-esteem personality, raise the status of the child among peers and adults, will promote improvement of psychological health, removal of mental and physical stress, comprehensive development of abilities, talents of children, to meet the needs for professional self-determination in a market economy. It has been established that leisure is an extremely important area for systematic, pedagogically organized educational and educational influence on the younger generation. The entertainment sphere will only be a sphere of social upbringing of the younger generation, if it becomes attractive, pleasant, will encourage the child to acquire new knowledge, skills, skills, but without any hint of coercion. That is, it is extremely important that the content of leisure activities corresponds to the psychological characteristics of children and, at the same time, the functions of cultural leisure. The problem of social upbringing of the individual during leisure remains relevant and increasingly complicated in the context of modern transformational changes in society, requires further research.

Key words: leisure, free time, social upbringing, children and youth, leisure activity.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Рассказова О. І.